Klarspråk.

BULLETIN FRÅN SPRÅKRÅDET | NUMMER 2025|3

Vad finns det för forskning?

Vi som jobbar med klarspråk vill gärna få tydliga svar på våra frågor. Vilka metoder ger bäst effekt – skrivkurser, coachning eller skrivarstugor? Hur får man skribenter att ändra sina attityder och skrivvanor? Vilket sätt att skriva är mest begripligt? Sådana undersökningar görs ofta av klarspråksarbetare själva, men ibland också av forskare.

Trots att vi jobbat så länge med klarspråk i Sverige kan det vara svårt att hitta fram till forskning som har relevans för klarspråksarbete. I det här numret har vi därför bjudit in några forskare att berätta om aktuella och högst relevanta undersökningar. Vi får ta del av resultat från en undersökning om lagtexters begriplighet, veta mer om hur politiska texter ”underförstår” saker med hjälp av språket och hur det påverkar läsaren, och om värdegrundstexter och olika sätt att styra med texter i en organisation.

Här på Språkrådet väntar vi spänt på resultaten från vår stora enkätundersökning om klarspråks- och terminologiarbete i landets kommuner, regioner och myndigheter. Mer om det i nästa nummer!

Till sist: På notissidan uppmärksammar vi att det nyligen har kommit en internationell ISO-standard för juridiskt språk.

Gabriella Sandström, redaktör

Se upp med det som tas för givet!

I politiskt språk är det vanligt med underförstådda led, att ta saker för givet och att presentera något som etablerat.

● ● ● När språket är komprimerat med nominaliseringar och passiver behöver vi ”packa upp” dessa till aktiva formuleringar för att innehållet ska bli tydligare och mindre abstrakt. Vi skriver kanske om en mening som ”användningen av engångsprodukter behöver minskas” till ”de anställda behöver använda färre engångsprodukter”. Då slipper läsaren själv tolka in den information som saknas och det blir lättare att ta till sig innehållet. Men det finns fler sätt som språkbrukare komprimerar språket på, ofta utan att tänka på det.

I min bok *Vad gör språket i politiken?* tar jag upp **presuppositioner**, att ta något för givet med hjälp av grammatik eller ordval. När vi introducerar något i bestämd form till exempel: då tar vi för givet att det existerar eller att vi är överens om benämningen. Men i politiskt språk introduceras ibland något som etablerat fast det inte är det: bestämd form kan då kanske få läsaren att acceptera något som alla inte alls är överens om. En text som börjar med ”åsiktskorridoren på universitetet” eller ”läskrisen i skolan” tar för givet att det vi talar om verkligen är en åsiktskorridor eller en läskris – att vi är överens om det.

Vi som arbetar med klarspråk behöver fråga oss om det stämmer: om åsiktskorridoren eller läskrisen är så självklar. Kanske behöver vi skriva fram vilket slags åsiktskorridor eller läskris som avses och vem som kallar det så.

Presuppositioner innebär att man antyder något mer än det som sägs på ytan. En annan typ är **iterativer**, ord som *igen* eller *upprepa*. Orden säger inte bara att något händer, utan också att det hänt förut. Om ett politiskt parti säger att de vill ”återupprätta tryggheten i Sverige” säger de samtidigt att Sverige var tryggt förut. Det är något att vara vaksam på för alla som arbetar med klarspråk: kanske är det inte ett helt oemotsagt påstående?

Kanske borde klarspråk rentav innebära att skriva ut sådana där underförstådda led när de inte är självklara, så att vi inte riskerar att bara föra vidare omstridda fakta? ”Parti X säger sig vilja återupprätta tryggheten i Sverige och antyder på det sättet att Sverige var tryggt förut.” Vore inte det en god insats för att göra läsaren uppmärksam på språkets och ordens betydelse?

Anna W Gustafsson, docent i svenska vid Lunds universitet

Anna W Gustafsson har skrivit boken *Vad gör språket i politiken?* FOTO: PRIVAT

FOTO: KAJSA GÖRANSSON

3 FRÅGOR TILL ...

... Lena Lind Palicki, chef för Språkrådet och själv språkforskare:

Vad är viktig forskning att hålla koll på om man arbetar med klarspråk?
– Det finns en hel del forskning som är relevant för klarspråksarbetet utan att kallas klarspråksforskning. Det kan handla om myndigheters kommunikation på olika sätt, kriskommunikation, skrivande, arbetsplatsforskning, men också forskning om språk och makt i olika sammanhang.

Vilken typ av forskning skulle det behövas mer av?
– Många som arbetar med klarspråk efterfrågar effektstudier, och det är förstås relevant att försöka få fram vad som fungerar och inte. Men jag tror också att det behövs fler etnografiska studier där man faktiskt följer vad som sker med språket i myndighetssammanhang, vilken plats språkfrågor har i organisationen och var makten över texter finns. Jag efterfrågar även mer samverkansforskning, där forskare gör studier tillsammans med arbetsplatser.

Hur kan man fortbilda sig som yrkesverksam?
– Det finns kurser på universiteten som går bra att läsa parallellt med jobb, men jag rekommenderar också att hålla koll på språkvetenskaplig forskning, och att läsa metodböcker i exempelvis diskursanalys för att få djupare förståelse för hur man kan analysera kommunikation. Men det finns såklart tusen sätt att fortbilda sig, så länge man fortsätter att vara nyfiken!

Anders Björkvall och Catharina Nyström Höög. FOTO: ULLA PÅLSSON

Att styra mjukt med texter

Många av dagens myndighetstexter uppfyller högt ställda krav på klarspråk men är ändå svåra att begripa sig på. ”Vad ska jag göra när jag läst den här texten?” frågar sig läsaren.

Vi har som textforskare intresserat oss särskilt för sådana texter i ett gemensamt projekt med fokus på värdegrundstexter hos statliga myndigheter. Det vi ville förstå var vilket jobb värdegrundstexter gör, alltså relationen mellan textens form och dess funktioner.

En tänkbar funktion är styrning, eller mer specifikt mjuk styrning. Texter som styr mjukt talar inte explicit om vad en anställd måste göra, utan erbjuder vissa ”bra” sätt att tänka eller göra saker. En sådan typ av styrning kräver att kommunikatörer och andra som läser och producerar texter inte bara har god text- och genrekunskap, utan att de också förstår de professionella praktikerna på en arbetsplats – alltså hur någonting utförs med hjälp av text.

I vår nya bok *Text i arbete* ger vi konkreta exempel på hur texter kan användas för olika typer av styrning, men också på hur texter kan analyseras kritiskt för att förstå de professionella praktiker som de är en del av. Boken handlar inte bara om värdegrundstexter, utan tar upp en bred uppsättning texter från en rad genrer i arbetslivet.

Till exempel visar vi hur en lapp på en städvagn på en arbetsplats ”erbjuder personal en möjlighet till damning på kontoret [...] där lokalvården ej kommer åt”. Lappen är plastlaminerad och fäst direkt på städvagnen och erbjuder redan genom sin placering och fysiska utformning (det vi brukar kalla *materialitet*) en vägledning till hur texten ska tolkas.

Genom en kombinerad analys av materialitet och språkliga drag såsom grammatiska metaforer, tilltal och val av modalitet, såsom skillnaden mellan ”du bör städa” och ”du ska städa”, kan vi identifiera såväl texters funktion som det strategiarbete som ligger bakom dem: just i fallet med städvagnen ska städningen begränsas och medarbetarna ska städa kontoren själva. De professionella praktikerna på denna arbetsplats medger dock inte hård styrning i en sådan riktning, utan texten styr mycket mjukt.

Boken innehåller beskrivningar av texter på arbetsplatser och lättillgängliga analytiska verktyg, även för analys av professionella praktiker som enkätstudier, fokusgrupper och intervjuer. Den vänder sig till studenter och yrkesverksamma som intresserar sig för kommunikation i arbetslivet.

Anders Björkvall, professor i svenska vid Örebro universitet och Catharina Nyström Höög, professor i svenska vid Stockholms universitet

Lästips:

Anders Björkvall och Catharina Nyström Höög: *Text i arbete. Handbok för analys av professionella praktiker*, Studentlitteratur 2025

Lagspråk är svårt för de flesta

När du senast läste en lagtext, förstod du den? I projektet *Att förstå författningsspråk* undersökte vi hur personer med olika bakgrund läser lagar och hittar svar på frågor i både äldre och nyare lagtexter.

Projektet gjordes för statsrådet i Finland, alltså motsvarigheten till det svenska Regeringskansliet. I Finland stiftas lagar på finska och svenska med samma juridiska status. Vi har också en klarspråksparagraf som kräver att myndigheter skriver klart och begripligt. Ändå visar våra enkäter och användbarhetstester att de flesta upplever lagtext som tung och svår, både på finska och på svenska. Även jurister irriterar sig på komplicerad satsstruktur och på ordval. Deltagarna lyfte särskilt fram termer, långa meningar och otydlig struktur som hinder.

> ***Använd vanligt språk tack!***

Vi antar ofta att flera genomläsningar ökar förståelsen. I våra tester hände det motsatta: ju fler gånger deltagarna läste lagtexterna, desto större blev osäkerheten. Det blev svårare att avgränsa vad som är relevant. Här skiljde sig juristerna ändå tydligt från andra läsare. Deras expertis och läsvana ger dem en ”läsnyckel”: de kan snabbt sålla bort det ovidkommande och fokusera på det de behöver. För andra blev läsningen långsam, kognitivt belastande och frustrerande.

Termer vållar ofta problem. Svenskspråkiga deltagare reagerade särskilt på juridiska termer som *avvittring, anhängig* och *skyldeman*. ”När jag fastnar vid termerna och försöker öppna upp dem så har jag redan glömt vad som sades i början av meningen och får läsa om”, beskrev en deltagare. Också nya lagar bär spår av äldre språk, eftersom bestämmelser bygger vidare på tidigare lagstiftning. Finskan upplevs som mer genomskinlig, eftersom de äldsta lagarna är skrivna på en ålderdomlig svenska och översatta till en modernare finska.

Deltagarna efterlyste termförklaringar, kortare meningar och punktlistor som underlättar förståelsen. ”Använd vanligt språk tack, inte slang men lämna bort ord från 1800-talet som absolut inte används någonstans mera förutom i författningsspråk”, skrev en av deltagarna.

Texterna ska utgå från läsarnas språkliga verklighet. En del av de svenskspråkiga deltagarna berättade att de vänder sig till den finska texten när den svenska känns för svår – men det är inte möjligt för alla. Den svenska texten får inte förutsätta att läsaren kan konsultera den finska. När lagtexter upplevs som ogenomträngliga minskar både förståelsen och förtroendet. Rätten att kunna läsa och förstå lagtext är i grunden en demokratifråga.

Maria Fremer, fil.dr, översättare och Lieselott Nordman, fil.dr, universitetslektor, Helsingfors

Maria Fremer och Lieselott Nordman.
FOTO: PRIVAT

SPRÅKFRÅGAN

Vad är skillnaden mellan *doktorera* och *disputera*?

Många tycker att det är svårt att skilja mellan *doktorera* och *disputera*. Även förkortningarna för olika examina kan vara svåra att hantera.

En forskarutbildning i Sverige är fyra år lång. Under den tiden förväntas man doktorera, vilket innebär att omväxlande studera, forska och skriva på sin doktorsavhandling. Att disputera är sista steget i utbildningen och ett examenstillfälle då man i rollen som respondent samtalar med en opponent, och försvarar sin avhandling inför publik och en betygsnämnd.

Men för en del doktorander händer saker under fyra år. Man får barn, blir sjuk, skiljer sig, eller så händer något annat i livet. Vissa hinner därför inte skriva färdigt sin avhandling inom tiden men fortsätter ändå att doktorera vid sidan om andra jobb fram till sin examen.

Den som äntligen disputerat och fått betyget godkänd får därefter kalla sig *doktor*. Är det i humaniora får man titulera sig *filosofie doktor*, förkortat *fil.dr* i analogi med examen på kandidat- och magisternivå, *fil.kand.* och *fil.mag*. *Doktor* förkortas *dr* utan punkt, eftersom det är en sammandragning, till skillnad från avbrytningsförkortningar som skrivs med punkt.

Många doktorander har tidigare en masterexamen i ämnet. Den titeln brukar man inte förkorta utan skriva ut: *filosofie masterexamen, juris masterexamen* och så vidare.

Johanna Ledin, språkvårdare på Språkrådet

Vill du prenumerera på Klarspråk?
Anmäl din e-postadress på:
isof.se/bulletinen. Det kostar inget.

NOTISER

Myndigheternas föreskrifter

Nu är den nya upplagan av handboken *Myndigheternas föreskrifter* här! Ett av kapitlen handlar om språk och struktur i föreskrifter. Handboken kan laddas ner från regeringen.se.

Lagkrav på tillgänglighet

I juni trädde den så kallade tillgänglighetslagen i kraft. Den ställer krav på vissa produkters och tjänsters tillgänglighet och omfattar bland annat bank- och betaltjänster, e-handel, resor och e-böcker. Läs mer på pts.se.

Inkluderande språkguide

Hur kan man tala om etnicitet, kön och funktionsnedsättning? Mångfaldsnätverket All of Us har tillsammans med Sveriges Kommunikatörer tagit fram en språkguide som ska ge praktisk vägledning. Den kan laddas ner från sverigeskommunikatorer.se.

ISO-standard om juridiskt språk

Del 2 av den internationella ISO-standarden om klarspråksarbete har kommit ut. Den handlar om juridiskt språk och kan köpas från Svenska institutet för standarder, se sis.se.

Flerspråkig nyordslista

En ny upplaga av EU-parlamentets samling nya ord har kommit ut. Den heter *Multilingual dictionary of new words*, och om man söker på "sv:" får man fram 89 svenska ord.

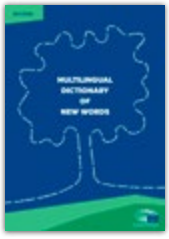

Vilket jobb gör texter?

I boken *Text i arbete* presenteras vilka professionella handlingar som görs med hjälp av texter. Författarna Anders Björkvall och Catharina Nyström Höög förklarar grundläggande analysbegrepp som genre, diskurs och legitimering och presenterar verktyg för att själv analysera texter på arbetsplatsen.

Rapport om digital läsning

I Danmark har Kresten Bjerg gjort en undersökning om digitala läsare. Ett av resultaten är att enkla facktexter är inkluderande för alla – oavsett ålder och utbildningsnivå. Rapporten heter *Let fagtekst er til glæde for alle* och finns att ladda ner från bjergk.dk.

Klarspråkskristallen 2026

Dags att börja fundera över nominering till Klarspråkskristallen 2026! Temat blir *klarspråk i framkant*, och vi hoppas få in många nomineringar med innovativa exempel. Mer information kommer under hösten på isof.se/klarsprakskristallen.

Byråkratpoesi

Dags att skrota myten om den beigegrå byråkraten? Diktsamlingen *Byråkratpoesi* innehåller dikter skrivna av chefer inom stat, region och kommun. De har tillkommit inom ramen för något som heter Poetry slam i Offentliga sektorns managementprogram på Handelshögskolan i Stockholm.

Kritisk diskursanalys

En handbok i kritisk diskursanalys, där författarna Karin Idevall Hagren och Gustav Westberg introducerar en analysmodell för att undersöka sambandet mellan kommunikation, makt och kunskap i relation till sociala fenomen och politiska problem.

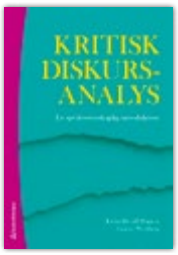

UR KALENDERN

13 oktober 2025: Språkrådets webbinarium om goda exempel på internationella klarspråksdagen, distans

17 oktober 2025: Föreningen Examinerade språkkonsulter i svenskas konferens, tema: *klarspråk som hantverk*

5–7 november 2025: Internationell klarspråkskonferens, Bryssel, Belgien

14 november 2025: Språktidningens konferens *Språkforum*, Stockholm

20 november 2025: Språktidningens och Nypon och Vilja förlags konferens *Lättlästdagen*, Malmö

11 december 2025: Språkrådets seminarium, tema: *Nya idéer för språkarbetet*, Stockholm

Fler evenemang finns i vårt kalendarium på webben: isof.se/klarsprak

Klarspråk.
En tidning från Språkrådet,
Institutet för språk och folkminnen.
Box 20057, 104 60 Stockholm
Ansvarig utgivare: Lena Lind Palicki
Redaktör: Gabriella Sandström
Telefon (växel): 0200-28 33 33
E-post: klarsprak@isof.se
Webbplats: isof.se/klarsprak
Institutet för språk och folkminnen